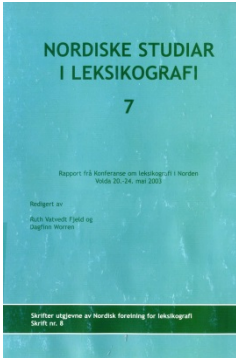


NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel:	Redigeringsprogrammet for Norsk Ordbok 2014 - I skjæringspunktet mellom menneskeleg skjønn og automatisering	
Forfatter:	Oddrun Grønvik	
Kilde:	Nordiske Studier i Leksikografi 7, 2005, s. 156-165 Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden, Volda 20.-24. maj 2003	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive	

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for bruk af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Oddrun Grønvik

Redigeringsprogrammet for Norsk Ordbok 2014 I skjæringspunktet mellom menneskeleg skjønn og automatisering

Norsk Ordbok is to be completed and published by the end of 2014. To meet this demand, the eight remaining volumes are written into an editor programme and stored in a database. All information categories in the dictionary therefore need to be reworked, redefined and tightened up in content, and organised more tightly in relation to other categories, than what is required in a traditional manuscript. This article presents a survey of the process of recreating the dictionary structure, a process in which one must weigh the logical against the practicable, and decide which conventions and procedures can be automated through the editor programme, and which decisions should be left to the human editor. The main premise is that the character of Norsk Ordbok must not be altered. This major dictionary shall, when completed, give a united view of Norwegian dialects and Nynorsk standard language.

Det redigeringsprogrammet for Norsk Ordbok som no har teke form, byggjer på arbeid og drøftingar som redaksjonen for *Norsk Ordbok* har gjort i lag med Eining for digital dokumentasjon (DOK) ved Det historisk-filosofiske fakultetet ved Universitetet i Oslo. Arbeidet har vore mest intensivt i den redigeringsprogram-gruppa som eg er leiar for, men alle som medverkar i prosjektet har på ulikt vis og i ulik grad vore med. Arbeidet med redigeringsprogrammet for *Norsk Ordbok* byggjer også på det tidlegare samarbeidet mellom Seksjon for leksikografi og målføregranskning ved INL og DOK om eit databaseprogram for redigering av *Nynorskordboka*. Dette programmet var ferdigstilt våren 2002 og har verka etter føresetnadene.

Det skal også nemnast at utan den røynsla som ALLEX-prosjektet (NUFU 28/96 og 18/2002)¹ har tilført fagmiljøa våre, ville arbeidet med redigeringsprogrammet vore langt mindre effektivt.

1 Arbeidsdeling

Arbeidsdelinga mellom partane har vore slik:

- Redaksjonen for Norsk Ordbok har hatt ansvar for å definere format for redigeringsprogrammet.
- DOK lagar all programvare som Norsk Ordbok treng, der redigeringsprogrammet er eit berande element.

ALLEX-prosjektet har aldri vore direkte knytt til prosjekt NO 2014, men har i perioden 1992-2002 fungert som testverkstad for idear og eksperiment med ordboksdatabasar som byggjer på digitalisert grunnlagstfang.

2 To overordna omsyn

Det finst ingen nøytrale løysingar på praktiske problem. Ein må avgjere på førehand kva for omsyn som skal vege tyngst når ein vel løysingar.

Norsk Ordbok høyrer i utgangspunktet til den store tradisjonen med vitskaplege, dokumentariske ordbøker. Dette er ramma for ordboksverket også i framtida, trass i påskunding, rekruttering og auka produksjonstakt.

Vidare skal alt tilfang vegast etter dei same prinsippa gjennom heile verket. Desse prinsippa blir utkrystallisert i redigeringsreglar og konvensjonar. Desse reglane og konvensjonane skal altså gjelde likt for alle ord og alt tilfang i samlingane. Stutt sagt:

- Norsk Ordbok 2014 skal vere materialstyrt
- Norsk Ordbok 2014 skal redigerast konsistent

Kva tyder det at Norsk Ordbok skal vere *materialstyrt*?

Det vil seie at ordartikkelen skal gje eit nøyaktig og systematisk bilete av materialet som ligg attom – definisjonar og bruksdøme frå ordbokskjelder og ordsamlingar frå før 1900, målføretilfang som berre finst i samlingane til Norsk Ordbok og prenta målføresamlingar frå alle kantar av landet, litteraturekserpt og det nye korpuset til Norsk Ordbok (sjå Ridings s 315).

Takk vere Dokumentasjonsprosjektet (1991-97) har Norsk Ordbok det meste av tilfanget sitt i elektronisk form, og vi arbeider stadig med å leggje inn attverande ordbøker og ord-samlingar. Tilfanget er ordna gjennom Metaordboka, som gjer det mogleg å gå attom ordartiklane i databasen og sjå på det underliggjande tilfanget (jf. pk. 13).

Kva vil det seie at Norsk Ordbok 2014 skal redigerast *konsistent*?

Det enkle svaret er at dei same prinsipp og konvensjonar skal gjelde for alt tilfang og alle ordartiklar gjennom heile verket. Dette kan høyrast sjølvsagt ut, men er i praksis vanskeleg å gjennomføre, for arbeidsmengda er enorm, og manuell kontroll av alle detaljar uråd å gjennomføre. Det har derfor synt seg – ikkje minst når store, eldre ordboksverk blir digitalisert – at full konsistens har vore meir eit fromt ønske enn realisert praksis.

I Norsk Ordbok 2014 legg vi mest vekt på følgjande presiseringar i høve til konsistenskravet:

1. *Alt tilfang som har forsvarleg kvalitet, skal vurderast for bruk*

Er eit ord såleis pålitande belagt frå gode nynorsk- eller målføre kjelder, kan det ikkje avvisast som «dårleg mål» eller liknande. Om ei tyding eller ein bruksmåte er ukjend for redaktørane, skal den likevel med i ordboka dersom tilfanget tilseier det.

2. *Det skal vere mogleg å finne att tilfanget attom kvar definisjon*

Tilfanget vårt ligg ordna i elektronisk form i Metaordboka. Nytt tilfang skal også inn der. Når redigeringsprogrammet blir kopla saman med Metaordboka, blir det mogleg å sjå nøyaktig kva for belegg som ligg attom kvar ordartikkel og kvar tyding.

3. *Tilfang som ikkje gjev grunnlag for artikkel, skal sorterast ut etter same prinsipp*

Redaksjonen har gjennomgått prinsippa for materialutval og fastslege kva for kjelder som

alltid gjev grunnlag for å ta med eit ord, og kva for kjelder som gjev grunnlag for utelating. Metaordboka har opp mot ein halv million artiklar. Norsk Ordbok 2014 har plass til berre om lag 300 000 ordartiklar, fordelte på tolv band. Om lag halvparten av alle metaordboksartiklar har eitt belegg attom seg (er hapax). Dersom dette belegget t.d. er henta frå ei tospråkleg ordbok, ei terminologisk ordliste, eller det er ei poetisk spontansamansetning, får ordet ikkje artikkel i Norsk Ordbok. Desse utvalskriteria kan automatiserast, ettersom dei er knytte til kjelderegisteret. Redaktørane får då sjå på skjermen om eit ord er frårådd eller tilrådd redigert. Redaktørane kan overprøve denne vurderinga ved å leggje til nytt tilfang som dokumenterer ein vidare bruk av ordet.

4. *Tilfanget skal utnyttast etter same faglege kriterium uavhengig av redaktør*

Eit gjennomgåande særdrag i dei gamle, store ordboksverka er at kvar redaktør sette eigarmerke på det han eller ho redigerte. Dette er ikkje til å undrast over; redigering er tekstproduksjon, og tekstproduksjon er ei svært personleg verksemd. Med redigeringsprogrammet får vi likevel betre høve til å følgje med i produksjonen og syte for at redigeringsreglane blir tolka likt. Ein kan også sjå til at alfabetprogresjonen er jamn – dvs. at tilhøvet mellom manusomfang og den plassen eit ord, ei ordgruppe eller ein alfabetbolk har i språket (vonleg spegla i mengda av underlagstilfang) og – er jamn gjennom heile verket, og lik frå redaktør til redaktør. Eit redigeringsprogram gjer det stutt sagt mogleg å føre ein langt meir effektiv produktkontroll enn tidlegare.

3 Tekstypar i dokumentasjonsordbøker

Ei dokumentasjonsordbok har fire slag tekst.

1. *Redaktørtekst* er skriven av ein av ordboksredaktør på grunnlag av ein materialanalyse. Den omfattar definisjonar, redaksjonelle forklaringar m.m. Denne teksten gjer greie for den semantiske strukturen i tilfanget attom kvart oppslagsord, og den avgjer derfor kvaliteten på ordboka som lingvistisk forskararbeid. Denne strukturen vil få ei fastare ramme i band 5-12 enn han har hatt i band 1-4, av di redigeringsprogrammet gjer det mogleg for oss å halde oversyn over ordartiklane på ein annan måte enn før.

2. *Eksempeltekst* er henta frå kjeldetilfanget. Den består av redaksjonelle bruksdøme, bruksdøme med målføreheimfesting, eller autentiske, kjeldefeste litterære sitat. Med digitaliserte kjelder og ein database til manuskriptet blir dette sambandet både tydelegare og lettare å etterprøve enn før. Det skal ikkje brukast døme eller sitat som ein ikkje finn att i underlagstilfanget, og tilfanget kan sporast direkte frå ordartikkelen til dei digitaliserte samlingane.

3. *Tilvisingstekst* er tekst som peikar utover ordartikkelen. I ei dokumentasjonsordbok er det to slag. Det er kryssreferansar i ymse former, som viser til andre oppslagsord eller ordtydingar i Norsk Ordbok. Og det er kjeldeapparatet, som viser ut av sjølve ordboka og til belegg som ligg under ein definisjon, eller inneheld eit sitat. Igjen er det redigeringsprogrammet, og programpakka rundt det, som gjer det langt på veg mogleg å automatisere både føring og kontroll av tilvisingar og kjelder. Dette er ei stor arbeidssparing, ikkje minst i ferdiggjering av manuskript før prenting.

4. *Usynlege belegg* er det tilfanget som ikkje blir gjort synleg i ordboka, men som ligg i samlingane og kan finnast att gjennom Metaordboka. Dette tilfanget er altså lett tilgjengeleg for manuskriptkontroll fram til utgjeving. Vi kjem også til å halde fram med førsteleddsartiklar (med «sekk»), der vi listar opp samansetningar som ikkje kan få eigen ordartikkel (sjå nedanfor pk. 4). Alle slike ord vil ein finne att i samlingane – det skal ligge tilfang attom også dei orda som blir vraka.

4 Artikkeltypar i Norsk Ordbok

Norsk Ordbok har fire ulike artikkeltypar, som kvar vil få sitt grensesnitt for innskriving:

1. *Innhaldsartikkelen* er den prototypiske ordartikkelen, med fullt utbygde skjema for oppslagsdel, variantdel («hakeparentesen») og tydingsdel. Dei andre tre artikkeltypene er til dels sterkt nedskorne utgåver av av innhaldsartikkelen. I redigeringsprogrammet for Norsk Ordbok har vi derfor gjort ferdig skjemaet for innhaldsartikkelen først. Dei fleste ordartiklane er innhaldsartiklar.

2. *Tilvisingsartikkelen* er ein enkel tabell som gjev ei einaste opplysning, nemleg kryssreferanse innanfor Norsk Ordbok frå oppslagsforma på tilvisingsartikkelen til den ordartikkelen der tilfanget som ligg under tilvisingsartikkelen, er redigert.

I Norsk Ordbok går tilvisingar anten frå jamstelt oppslagsform til oppslagsform for innhaldsartikkel, som t.d.

II **gjorda** v sjå *gyrda*.

eller frå målføreform til normalisert oppslagsform, som t.d.

gleka v sjå *glidka*.

I band 1-4 vil ein finne døme på at andre opplysningskategoriar er tekne med i tilvisingsartikkelen, t.d. tydingsopplysning, men det kjem ikkje til å halde fram i band 5-12.

3. *Førsteleddsartikkelen* er også ei redusert utgåve av innhaldsartikkelen. Førsteleddsartikkelen skal gjere greie for oppslagsform og varianttilhøve for to ordelement som ligg nær kvarandre, nemleg (1) avleiingsprefiksa og (2) førsteledd i samansetningar. Vidare skal førsteleddsartikkelen gjere greie for korleis førsteleddet spesifiserer etterleddet, og gje døme på avleiingar eller samansetningar som syner fram den aktuelle bruken. Det er derfor høve til å ha fleire tydingar under førsteleddsartikkelen. Derimot kan det ikkje førast sitat eller kjelder. Eksempeltilfanget er jo einskildord, og for samansetningane i «sekken» dreiar det seg om semantisk gjennomsynlege døme som er belagde i samlingane, men ikkje treng eigen ordartikkel. Redigeringsprogrammet skal varsle dersom nokon prøver å lage innhaldsartikkel på eit ord som står i ei førsteleddsrekke.

4. *Etterleddsartikkelen* gjer greie for form, tyding og bruk av avleiingssuffiks som er nytta i norsk. Avleiingssuffiksa liknar prefiksa i det at grensa til sjølvstendige ord som fungerer som etterledd i samansetningar, kan vere hårfin. Dømetilfanget er då oppslagsord som eksemplifiserer den aktuelle tydinga av etterleddet. Her let vi programmet godta både dømeord som

har eigen innhaldsartikkel og ord som ikkje har det. Men dømeorda må vere belagde i språk-samlingane.

Samansetningar som ikkje blir redigerte, kan også behandlast innanfor tydingsbolken, jf. pk. 12.

5 Innhaldsartikkelen i NO

Ein (nummerert) definisjon med tilhøyr (bruksdøme, undertydingar, underoppslag, eksemplifiserande samansetningar; meir om dette nedanfor) blir i NO kalla ein *tydingsbolke*². Innhaldsartikkelen i Norsk Ordbok er sett opp som ein struktur av tydingsbolkar, som då skal syne fram den semantiske trestrukturen til kvart oppslagsord. Innhaldsartikkelen har tre nummererte tydingsnivå, markerte i tekst etter rang med

A

1

a

Skjemaet for tydingsbolken blir utnytta fullt ut på lågaste nivå, anten den aktuelle ordartikkelen har ei eller fleire tydingar og eitt eller fleire nivå.

I tillegg til definisjonsdel med døme, kan den fullstendige tydingsbolken (på lågaste nivå) også ha (1) ei eller fleire *undertydingar* (sjå pk. 10); (2) eitt eller fleire fleirordige *underoppslag* (som kan ha fleire tydingar) (sjå pk. 11); og (3) opp til to *samansetningsrekkjer*, ei som syner oppslagsordet nytta som etterledd, og ei som syner ordet nytta som førsteledd (sjå pk. 12).

6 Tydingsbolken

Den komplette tydingsbolken har dei elementa som trengst for å

- definere og eksemplifisere ei tyding (definisjonsskjema og eksemplifiseringsskjema)
- spesifisere tydinga med undertydingar (undertydingsskjema)
- syne fram og definere leksikaliserte ordsamband som underoppslag (underoppslags-skjema)
- vise korleis ordet i nettopp denne tydinga inngår i samansetningar (skjema for samansetningsrekkjer)

I utgangspunktet kan tydingsbolken utnyttast fullt ut på alle nivå, men i praksis vil det ikkje bli slik. På høgare nivå i tydingsstrukturen blir tydingsbolken nedskoren på ulike måtar. Dette ligg dels i redigeringsprogrammet, t.d. ved at ein ikkje får lage undertydingar eller underoppslag dersom det ligg ein tydingsbolke på eit lågare nivå. Dels er det sett restriksjonar på bruken av tydingsbolken gjennom redigeringsreglane.

I spørsmålet om kvar eventuelle restriksjonar skal liggje, i programmet eller i redigeringsreglane, må det leggjast mykje vekt på kva som tener produksjonen. Norsk Ordbok må bli ferdig etter eit oppsett program, og dermed må arbeidet leggjast til rette slik at ein unngår dødtid. Det som teoretisk kunne vore den logisk beste løysinga, må dermed vike om ei anna løysing gjev raskare og lettare manusproduksjon.

7 Kva er nytt i høve til Norsk Ordbok band 1-4?

Av det som er sagt hittil, framgår det at Norsk Ordbok band 5-12 blir noko endra i høve til band 1-4. Opplysningskategoriane er dei same som før, men dei blir klarare definerte og får ein litt strengare orden. Talet på tydingsnivå er sett til fire og blir gjort synleg med faste markørar, mot tidlegare, då strukturen kunne bli uoversiktleg djup. Føremålet er å ta vare på alt som er bra med Norsk Ordbok slik verket er, men presentere arbeidet på ein ryddigare og meir lettlesne måte, slik at brukarane lettare kjenner att strukturen frå ordartikkel til ordartikkel. I tydingsbolken i Norsk Ordbok band 5-12 blir det høve til å ta med:

- Faste opplysningskategoriar i fast rekkjefølgje
- Ein innleiande definisjon pr tydingsbolk
- Eksemplifisering i form av redaksjonelle døme, målføredøme og litterære sitat (og truleg færre og meir nøye utplukka døme enn før)
- Undertydingar som spesifiserer den innleiande definisjonen
- Underoppslag som viser oppslagsordet slik det inngår i faste leksikaliserte ordsamband
- Samansetningsrekkyer som viser oppslagsordet i den aktuelle tydinga som etterledd og som førsteledd

Resultatet er at Norsk Ordbok band 5-12 får ein flatare artikkelstruktur enn band 1-4, altså meir sideordning og mindre underordning av tydingar. Retninga innanfor tydingsbolken vil alltid gå frå det meir generelle på høgaste nivå til det meir spesielle på lågare nivå.

8 Definisjonsdelen av tydingsbolken

Definisjonsdelen av tydingsbolken er den viktigaste delen, og den som redaktørane legg mest arbeid i. Det er vanleg gode teke at å forme gode definisjonar er ei krevjande oppgåve, så krevjande at det kallar på ei eiga evne til abstrahering og ordlegging. Men denne evna må også trenast opp.

Elementa i definisjonsskjemaet til Norsk Ordbok er dei vanlege. Det er (1) bruksmarkering, (2) definisjonstekst, (3) kjelder (ein eller fleire), (4) tilvising til andre oppslagsord ved redaktør.

Her er eit enkelt døme på ein definisjon under oppslagsordet **fustans-kyrtel**, sett opp i definisjonsskjemaet i redigeringsprogrammet:

bruksmarkering	Definisjonstekst	Kjelder	Tilvising ved redaktør
om norr. tilh	kyrtel av fustan	He.ES 292	jfr <i>fustian</i>

Slik ser dette ut i Norsk Ordbok:

fustans-kyrtel m (om norr. tilh) kyrtel av fustan (He.ES 292); jfr *fustian*.

9 Definisjon i tabellformat

Det er sagt før at Norsk Ordbok er materialstyrt. Redaktørane må presentere det tilfanget vi

har; dei kan ikkje gå ut frå at tydingar har anna utbreiing eller er meir spesifiserte eller generelle enn det som framgår av kjeldene.

Ordboka må derfor ha eit definisjonsskjema som tek høgd for at bruksdøma i tilfanget ikkje alltid refererer presist til ei gjeven avgrensing av definisjonen. Det blir gjort ved å setje opp definisjonsteksten i tabell som nedanfor:

hagfelle f

Definisjonstekst	Kjelder	Redaksjonell tilvising
gjerde, skigard	HdmA, Ød mst, Gbr, ØToten, Eikesdal, Oppdal, Kvikne; Østb VII, 57; Austland 1934	
(laust oppsett) gjerde av tre, ris og kvist	Ød mst, Folldal, NGbr, Hemsedal, Kvikne, Skogn, Grong	
(serl:) gjerde av felte stomnar som ligg slik at toppen av eitt tre ligg over stomnen på det neste	A2; Vardal, Tolga, Skjåk, Heidal, Fåberg, Gausdal, Land1743, INdm sumst, STrl	

Så kjem bruksdøma i samla flokk etterpå. Dei kan vere ganske rundt uttrykte, og høve for alle definisjonsledd, t.d.:

det var dårleg stell med hafellun rundt vangane (Folldal B. Streitlien 81)

Denne måten å ordne definisjonen på er særleg nyttig i høve til (eldre) målføretilfang. I det innsende målføretilfanget kan definisjonane vere fleirledda og sær spesifikke. Men det framgår ikkje av oppstillinga kva for definisjonlekk kvart døme knyter seg til, og mest sannsynleg kan dei stå til alle. Eit drag ved munnleg målbruk er jo at ordlegginga ofte er lite eksplisitt, av di båe partar veit kva omgrep kvart ord refererer til.

10 Undertydinga

Som nemnt er det tre tydingsnivå i ordartikkelen, og som hovudregel er det nok. Men for mindre tydingsavbrigde med lite tilfang attom har NO også rom for ei undertyding. Undertydinga kan ein berre bruke på lågaste nivå i artikkelen. Har ein undertyding på ein tydingsbolk som er nummerert med 3), kan ein altså ikkje ha a), b), osv under tretalet.

I Norsk Ordbok band 1-4 blir undertydinga først og fremst markert ved definisjon, ofte med ei bruksmarkering framfor, men utan tydeleg utskiljing frå annan tekst. Det finst døme på undertyding etter semikolon, enkel eller dobbel skråstrek.

I redigeringsprogrammet blir undertydingar normalt innleidde med ein dobbel skråstrek. Under **gryte 2a** står til dømes underdefinisjonen

// lågt lende mellom fjell ei åsar

følgd av kjeldefest bruksdøme.

I NO band 1-4 er det inga streng rekkjefølgje mellom undertydingar og underoppslag. I

redigeringsprogrammet (og dermed band 5-12) kjem undertydingar alltid etter hovuddefinisjonen og før eventuelle underoppslag (jf. pk. 7 ovanfor).

Undertydinga kan ha definisjonstabell, liksom hovuddefinisjonen (jf. pk. 9 ovanfor).

Undertydinga kan også ha eksemplifisering – bruksdøme med fullt utstyr av forklaringar og tilvisingar – liksom hovuddefinisjonen i tydingsbolken.

Normalt vil likevel undertydinga vere mykje mindre omfattande enn ein vanleg tydingsbolk.

11 Underoppslaget

Norsk Ordbok skil seg frå Nynorskordboka og andre handordbøker ved å gje etter måten utførleg handsaming av leksikaliserte fleirordige uttrykk. Dette er eit vanskeleg område innanfor den leksikalske semantikken.

Eit fleirordig uttrykk som skal kvalifisere som underoppslag, må (1) ha fast form, (2) fungere som ord med ordklasse i ei setning, (3) ha ei eller fleire tydingar som ikkje kan dragast ut av samanstillinga av einskildord.

Redigeringsreglane for underoppslaget er ikkje finpussa enno, men det er likevel klart at skildringa av tyding og bruk for eit fleirordig uttrykk krev dei same kategoriane som ein vanleg ordartikkel. Ein kan – som før – føre fleire nummererte tydingar med bruksdøme for underoppslag. Det blir ikkje høve til å føre undertydingar eller samansetningsrekkjer.

Døme på underoppslag er (1) verb med partikkel (for dei store verba samla og ordna alfabetisk under eigne tydingsnummer sist i ordartikkelen, jf. t.d. **føra** 13 a-q), (2) substantiv med modifisering (t d *kalka grav* ‘noko som læst vera betre enn det er’)

Fleirordige adverb og konjunksjonar er i NO band 1-4 somme gonger handsama som ordinære oppslag med ordartikkel (på alfabetisk plass), andre gonger som underoppslag under hovudordet. Det er meininga at slike uttrykk skal få ei meir konsistent behandling i NO band 5-12.

12 Samansetningsrekkjene

Metaordboka har om lag dobbelt så mange oppslagsord som det er planlagt at Norsk Ordbok skal ha (jf. pk. 2-3). Det siste elementet i tydingsbolken, samansetningsrekkjene, gjev høve til å lenke ordboksartiklar til det uredigerte tilfanget.

Samansetningsrekkjene er av to slag, etterleddsrekkjer og førsteleddsrekkjer. I programmet har samansetningstypane fast innbyrdes rekkjefølgd og fast plass sist i tydingsbolken.

I ei *etterleddsrekkje* er oppslagsordet etterledd for dei opplista samansetningane. Ei etterleddsrekkje kan sjå slik ut (under **galen** 2c i tyd ‘vill, grådig, svært huga på’):

øg i sms som *bil-, danse-, film-, fotball-, gifte-, gjente-, gute-, kjøpe-, penge-galen.*

Når ein har definisjonen ovanfor, er desse samansetningane sjølvforklarande, og dei styrker definisjonsinnhaldet. I Norsk Ordbok 1-4 er somme av etterleddssamansetningane redigerte, andre ikkje. Det kjem an på tilfanget.

I ei *førsteleddsrekkje* er oppslagsordet førsteledd, og orda høyrer då alfabetisk heime nær

oppslagsordet. Dei orda som står oppførte i førsteleddsrekkjer, blir ikkje redigerte i eigen ordartikkel. Det dreiar seg om samansetningar som stort sett utbreidde, og som i Norsk Ordbok meir eksemplifiserer ein type ordlagning innanfor eit gjeve semantisk område, enn eit leksikalisert omgrep. Ei førsteleddsrekkje kan sjå slik ut (under **glasnost**)

..; hertil *glasnost-bylgje, -politikk*

Dette er spontanlagningar av ein type som alle dei nordiske språka er rike på. Det er interessant å ha dei med, av di dei syner at oppslagsordet er produktivt i ordlagning, og kva slag ord som blir laga, men å definere slike samansetningar fell utanfor NOs arbeidsområde.

Dersom eit oppslagsord er førsteledd i sær mange samansetningar, vil ein god del av dei nødvendigvis vere spontanlagningar. Da kan det høve med ein egen førsteleddsartikkel, der ein kan få gruppert samansetningane etter semantiske kriterium. Det er ei oppgåve for redaktørane å evaluere tilfanget slik at sorteringa i +/- redigeringsverdig blir mest mogleg treffsikker.

Den store forbetringa i høve til den tidlegare redigeringspraksisen er at når Norsk Ordbok frå og med band 5 blir redigert inn i database med direkte kopling til Metaordboka, kan den som er interessert i eit uredigert ord, gå rett til tilfanget og sjå på belegg og kjelder. Dermed kan redaktørane halde seg á jour med tilvekst i samlingane, og omvurdering er mogleg fram til ombrekk korrektur.

13 Tilvisingssystemet

Inga ordbok utan tilvisingar! Det er to slag tilvisingar i eit dokumentarisk ordboksverk: (1) verksinterne tilvisingar til oppslagsord og tydingselement, og (2) verkseksterne tilvisingar til tilfanget som ligg attom kvar ordartikkel

Dei verksinterne tilvisingane er det som til vanleg blir kalla tilvisingsapparatet i ei ordbok. Dei kan vere eksplisitte, dvs. utstyrte med ei eller anna form for markering som seier «no kjem det ei tilvising», som «jfr» eller andre innleiingsformlar. Men dei kan også vere innbygde i definisjonen:

I **ap** m, n .. ein som apar (apast), driv, fer med **ap** (II,1) (tilvisinga er utheva)

Her er det vist til ein tydingsbolke under ein annan ordartikkel.

Denne tilvisingsmåten er særleg nyttig – og viktig – når ein definerer eit artsnamn i eit målføre med det offisielle eller dominerande artsnamnet. I ordartikkelen under hovudartsnamnet finn ein så utførleg definisjon, latinsk namn osv. Slike eittordsdefinisjonar blir til vanleg kalla synonymdefinisjonar, og dei fungerer som verksinterne tilvisingar.

I moderne redigeringsprogram for ordbøker (databasar) er det etter kvart blitt standard at tilvisingar blir lenka til den ordartikkelen eller tydingsbolken dei viser til, på ein slik måte at om plasseringa av den artikkelen eller tydingsbolken ein viser til, blir endra, så blir tilvisinga også endra. Det bruker også vere mogleg å gå inn i artikkelen ein vil vise til under redigeringa, slik at ein kan leggje lenka der den skal vere. Slik blir det også for Norsk Ordbok.

Dei verkseksterne tilvisingane til kjeldene er eit velkjent drag ved alle større ordboksverk. Kjedeføringa viser t.d. til ei bok med sidetal osv. der sitatet står. Om ein vil, kan ein få tak i boka og slå opp, og såleis kontrollere om definisjonen verkeleg høver med sitatet.

I redigeringsprogrammet for Norsk Ordbok 2014 skjer kjeldekontroll via programmet. Som del av redigeringsprosessen må ein hente opp Metaordboka, sjå på belegga, og sortere og tilordne alle belegg ein bruker som underlag for ei tyding. Denne sorteringa blir lagra i databasen. Slik blir også dei belegga som ikkje kjem fram i ordartikkelen som kjeldetilvisingar eller sitat, knytte til rett definisjon, og heile materialgrunnlaget kan etterprøvast.

Denne lenkingsmåten er like gammal som dei dokumentariske ordboksverka. I arkiva til SAOB ligg papirsetlane sirleg sorterte i rett rekkjefølgd, samanhefta etter kva tyding dei er nytta under. Men dette arkivet er berre tilgjengeleg for dei få innvigde. Den elektroniske versjonen av dette dokumentariske prinsippet blir tilgjengeleg for alle med internett-samband til heime-pc-en.

14 Konklusjon

Rammene som er lagde for fullføring av Norsk Ordbok er strenge, men nødvendige, jf. Bakken s. 29. Ordboka må blir ferdig slik at det tilfanget vi har, kan bli ordna og tolka av redaktørar som forstår det. Det er alt ei spesialisert oppgåve å meistre den kunsten, for svært mykje av ikkje minst målføretilfanget er alt 2-3 ættleider gammalt.

Eit godt redigeringsprogram skal frita redaktørane i høgast mogleg grad frå *unødvendig* pirk og *unødvendig* utøving av skjønn. Kreftene må gå til det berre gode ordboksredaktørar kan gjere, nemleg analysere grunnlagstilfanget, gjere ei sortering på leksikalsk og semantisk grunnlag og forme korrekte definisjonar med råkande døme som illustrasjon..

Norsk Ordbok tok i bruk ein førebels versjon av redigeringsprogrammet i juni 2003. Det fungerer både som opplæringsreiskap i ordboksredigering og som reiskap for å ordne tilfanget.

Utviklingsarbeidet med redigeringsprogrammet har også hatt ein annan funksjon. Det er med på å rettferdiggjere det at Norsk Ordbok er plassert ved ein vitskapsinstitusjon.

Ei ordbok gjev ikkje den fulle og heile sanninga om språket som er skildra. Ordboka undertrykkjer i ein viss mon det utydelege og fleirtydige, kvesser definisjonar og set strengare krav til kategorisering av språkleg tilfang enn det ein vil kunne dra ut av levande tekst. Det er ikkje mogleg – eller ønskjeleg – å få med alle språklege gråsonar i ei ordbok.

Ei røynsle frå arbeidet med redigeringsprogrammet er at det strenge formatet gjev ein kraftig tilskuv til fagleg medvetsgjering når det gjeld å avgrense og definere språklege kategoriar – og til å sjå gråsonane og finne måtar å handtere dei på. Såleis kan ein sjå arbeid med eit digitalt redigeringsprogram ikkje berre som ein effektiviseringsreiskap, men også som ein intensiv skole i lingvistisk kategorisering.

Noter

1. ALLEX-prosjektet er eit samarbeidsprosjekt mellom Universitetet i Oslo og Universitetet i Zimbabwe om å lage morsmålsordbøker for dei afrikanske språka i Zimbabwe, og i samband med dette lære opp zimbabwiske morsmålsfilologar i moderne leksikografisk metode, byggje opp korpora for morsmåla og skape eit senter for leksikografi ved Universitetet i Zimbabwe. Prosjektet byrja i 1991 og blir avslutta i 2006, og er finansiert av The Norwegian Council for Higher Education's Programme for Development Research and Education (NUFU).
2. Ordet «tydingsbolk» er ein terminologisk nyskapning som er blitt til av di vi ikkje fann nokon etablert term for dette.